

BASARABIA – PERIPLU ISTORIOGRAFIC

Acad. Alexandru ZUB
Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” –
Filiala Iași a Academiei Române

BESSARABIA – A HISTORIC VOYAGE

In the history of the „Eastern topic”, Bessarabia has played a greater role than one might assume judging by the size of the province. It was somewhat of a node of a dispute that will prolong in the future. Targeting the residents of the Southern Bessarabia, on October 19 1859, Al. I. Cuza was transmitting them „a sign of peace and comfort”, being convinced that „the day of justice will rise soon” for them, as well.

Provinciile de margine au peste tot în lume un destin aparte: sunt cele mai expuse la presiuni externe, cele mai contradictorii ca tendințe înăuntru, cele mai greu de echilibrat în momente de criză. Partea din Moldova cuprinsă între Prut și Nistru, depășind uneori fluviul de la marginea estică, a avut mereu o istorie tumultuoasă și tragică. Ea a dat țării, în veacul de mijloc, oștenii cei mai viteji, cei mai apti să combată furtunile Răsăritului. Cine nu-și amintește de bravura *codrenilor* sau de isprăvile *orheienilor*? „Basarabie” nu i s-a spus acestui teritoriu decât după ocuparea lui de către oștile țariste, la 1812, spre a-l deosebi de restul Moldovei. Istoria ei, înainte și după rapt, e una de sacrificiu permanent, chiar dacă nu totdeauna spectaculos și notoriu.

Explicându-i geneza, B.P. Hasdeu observa că „*Băsărabă* este cuvântul cel mai important din întreaga limbă istorică a românilor”¹. Fiindcă acest nume evocă o stăpânire munteană la nordul gurilor Dunării, înlocuită spre finele secolului XIV de domniile Moldovei, până la tragica sfârșire. „Sub numele actual de *Basarabia*, conchidea Hasdeu, se înțelege întreaga regiune a României de la Prut spre răsărit, pe care și-au anexat-o rușii la 1812 și care se compune din trei părți: așa-numita raia a Hotinului, supusă de-a dreptul Turciei: o porțiune din Moldova de mijloc; și, mai jos, posesiunile tătarești și turcești dintre Prut și Nistru și Marea Neagră, care numai

acelea se numesc *Basarabie*”². Broniovius, un polonez, consemna această situație în a sa *Tartariae Descriptio* (1595). Cantemir o confirmă în *Descriptio Moldaviae* și alte lucrări.

Numai peste un secol, după pacea de la București, numele de Basarabia a fost extins, din motive politice, asupra întregului spațiu pruto-nistran, ajuns sub stăpânire rusească și devenit între timp pe atât de uzual, pe cât de tragică îi este rezonanța. În tot secolul XVIII, care debutase cu marea iluzie a lui D. Cantemir de solidaritate pravoslavnică, acel pământ a fost mereu călcat de oștile Rusiei. La 1711, la 1736/9, la 1768/74, la 1787/91, ele au străbătut și stors de resurse țara. Ultima campanie a adus extinderea graniței imperiului până la Nistru. Un alt război (1806/12) avea să mute aceeași graniță la Prut, iar unul (1828/9) va instala un protectorat rusesc în principatele extra-carpatine. Pașoptiștii s-au ridicat împotriva acestei „protecții”, dar a fost nevoie de încă un război, cel din Crimeea (1853/6), pentru ca protectoratul în cauză să fie înlocuit cu o protecție colectivă a puterilor europene, iar Rusia să fie îndepărtată pentru un timp de la gurile Dunării.

Evident, în istoria „chestiunii orientale”, Basarabia a jucat un rol mai mare decât s-ar presupune judecând după dimensiunea provinciei. Ea a fost oarecum nodul unei dispute ce se va prelungi și în viitor. Adresându-se locuitorilor din sudul Basarabiei, la 19 octombrie 1859, Al. I. Cuza le aducea, ca domn ales al Principatelor Unite, „un semn de pace și de mângâiere”, convins că și pentru ei „va răsări curând ziua dreptății”³.

Ultimul capitol din lunga criză orientală avea să fie încă o încercare grea pentru românii basarabeni, ca și pentru frații lor din provinciile extra-carpatine. Deși au luat parte la noul război contra Turciei, în 1877, ei n-au obținut ceea ce așteptau și li se cuvenea. Din contra, li s-a luat înapoi și acea parte sudică, flancând gurile Dunării, care le fusese înapoiată prin tratatul de la Paris (1856), iar pentru a-i intimida, oștile țariste n-au ezitat să ocupe poziții în chiar inima României. Congresul de la Berlin a consacrat (1878) o nouă injustiție la adresa acestui popor, ale cărui interese au fost apărate atunci cu multă elocvență de I.C. Brătianu și M. Kogălniceanu⁴. „Nu există român, de la domn până la ultimul cetățean – a declarat în acele momente domnitorul Carol I – care să nu deplângă dezlipirea unei părți din pământ-

² *Ibidem*.

³ *Basarabia...*, p. 183.

⁴ *Ibidem*, p. 184-186.

¹ B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, III, București, 1976, p. 218.

tul strămoșesc”. La fel, aproape cu aceleași cuvinte, se rostea Eminescu, socotind că nimeni nu „ar cuteza să puie numele său sub o învoială prin care am fi lipsiți de o parte din vatra strămoșilor noștri”. Pentru el, „a rosti numele Basarabia” era „totuna cu a protesta contra dominației rusești”. Era nu mai puțin o arhivă tragică, „o întregă istorie”, una a muncii și a creației pașnice, pe care poetul o considera ca bază a drepturilor noastre asupra unui pământ „cucerit cu plugul”, unica formă legitimă de expansiune.

Și totuși, cu unele excepții, acest drept a fost contestat, în numele noilor rânduiri impuse de cel mai tare. În apărarea lui s-au ridicat istoricii, îndeosebi A.D. Xenopol, care a scris atât despre *Războaiele dintre ruși și turci*, pentru a putea urmări consecințele lor în ce ne privește, cât și despre răpirea Basarabiei ca atare.

N. Iorga a mers încă mai departe, explorând atât relațiile noastre cu lumea slavă, cât și desfășurările geopolitice din epoca modernă. În 1905, ajuns întâia dată „dincolo de poarta de aramă”, peste „gardul de spini” al istoriei, „în tainița balaurului”, el căuta o înțelegere mai largă a lumii basarabene, pentru care avea să lupte, decenii în șir, până la noua ei sfârșiere din 1940, care i-a premers numai cu puțin tragica moarte. Istoricul se lăsa dublat de poet, spre a defini mai bine noul capitol de tragedie: „O, clopote basarabene, / Se va întoarce iar o zi / în care vă veți auzi / subt steagurile pământene?”⁵ Acele steaguri nu s-au putut profila decât puțină vreme pe cerul mereu învolburat al Basarabiei.

Destinul a voit ca după ce optase cea dintâi pentru alipirea la patria-mamă (27 martie 1918) și după un scurt răgaz de viață normală în România interbelică, „țara” dintre Prut și Nistru să se scufunde iarăși sub dominație străină, o dominație care de astă dată s-a extins, fie și în forme mai puțin dure, asupra țării întregi, timp de aproape jumătate de secol. Dintre istoricii chestiunii basarabene, unii au zăcut ani mulți în închisorile comuniste (I. Nistor etc.), dacă nu s-au și stins acolo (G.I. Brătianu), în timp ce alții au fost marginalizați (Al. Boldur) până la completa ignorare. Cei dinăuntru Basarabiei au avut un destin încă mai vitreg, pierzându-și orice libertate de spirit, adesea și libertatea fizică, împreună cu puțința unei cercetări serioase și cu limba natală, care n-a putut fi repusă în drepturi oficialmente decât în ultimii ani.

Recuperarea identității e un proces de durată, care a început prin eforturile unor intelectuali, mai

cu seamă scriitori, pentru a se extinde în pături mai largi, uneori în forme spectaculoase. Ei și-au făcut datoria față de comunitatea românească, prin creația lor, prin cultivarea limbii, care este esența culturii. Primele lucruri pe care le-au dorit și le-au impus au fost recunoașterea limbii natale ca limbă de stat și grafia latină (1 august 1989).⁶ A venit apoi adoptarea „tricolorului” ca drapel al țării (27 aprilie 1990). Sunt restituții simbolice care au jucat un rol decisiv în crearea noii stări de spirit. Aveau să urmeze declarația de suveranitate (23 iunie 1990) și abolirea pactului Ribbentrop-Molotov (28 iunie 1990), după o reuniune internațională, cu noi pași spre autonomia cea mai deplină a Moldovei dintre Prut și Nistru. Vechile structuri erau însă capabile să contracareze reformele, iar entuziasmul de la început nu se putea menține la aceeași altitudine.

Timp de patru lustri, românii basarabeni s-au silit, cu mari sacrificii, să-și mențină atuurile dobândite la „marea turnantă” postbelică și chiar să facă un pas înainte prin opțiunea lor europeană. Istoricii s-au situat din capul locului în avangardă, îmbinând cu destulă abilitate argumentele extrase din arhivă cu cele impuse de acțiunea civică. Nimic mai semnificativ decât acel compendiu *În apărarea istoriei și demnității naționale* (2003), pus la îndemâna oricui vrea să judece *sine ira et studio*, situația românilor pruto-nistrieni. Să amintim aici concluzia la care au ajuns specialiștii în domeniu când a fost nevoie de o fundamentare a „reformei învățământului istoric” (1996): „Bogata experiență istoriografică, națională și universală, a creat o astfel de tradiție în știință, învățământ și opinie publică după care studierea unei părți din spațiul românesc este rezonabilă și cu adevărat eficientă numai în măsura în care se înscrie în tabloul istoric general al acestei comunități geografice și etnoculturale”.⁷ De pe această poziție, cercetătorii, ca și dascălii din domeniu, caută să valorifice cât mai bine exigențele unei meserii nespuse de anevoioasă, alături de inerentul civism al momentului istoric. Ceea ce realizează acum istoricii basarabeni, alături de colegii lor din România, constituie un capitol distinct și cu totul onorabil al istoriografiei postcomuniste.

⁶ Anatolie Paniș, *Vivat Basarabia, bravo Basarabia!*, în *România literară*, 1991, 36, p. 1.

⁷ A. Petrencu, I. Negrei (ed.), *În apărarea istoriei și demnității naționale. Culegere de documente*, Chișinău, 2003, p. 57.

⁵ *Cuget clar*, V, 1940, p. 12; apud *Flacăra*, 25.3.1990, p. 13.